

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНО-ПРИКЛАДНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ КЕРІВНИКІВ

У статті проведений історико-педагогічний аналіз виникнення, розвитку та сучасного стану професійно-прикладної фізичної підготовки військових керівників, яка в різні часи набувала різноманітних форм та засобів залежно від історичних, соціальних та політичних умов. Здійснено теоретичний аналіз педагогічної думки визначних науковців, щодо проблеми військово-прикладної фізичної підготовки військових керівників у різні епохи розвитку суспільства. Визначено особливості становлення та розвитку прикладних фізичних вправ офіцерів органів військового управління в їх службово-бойовій діяльності в керівних документах та науково-методичній літературі.

Ключові слова: військові керівники, військово-фізична підготовка, історичний підхід, офіцери, професійно-прикладна фізична підготовка.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку Збройних Сил України (ЗСУ), особливої актуальності набуває проблема професійної підготовки офіцерів органів військового управління. Важливою складовою у розвитку професіоналізму військовослужбовців є фізична підготовка, яка у системі військової освіти забезпечує фізичну готовність до професійної діяльності.

Досвід проведення антитерористичної операції показав, що більш успішно виконують свої службово-бойові завдання офіцери, добре підготовлені у фізичному відношенні. В даний час Збройні Сили України знаходяться на етапі реформування, що вимагає перегляду навчальних програм у вищих військових навчальних закладах (ВВНЗ) з урахуванням нової структури Збройних Сил, нових штатів підрозділів, тактичних нормативів.

Необхідність наукового дослідження, професійно-прикладної фізичної підготовки (ППФП) магістрів військового управління, викликана потребою швидко та ефективно розвивати фізичні можливості, формувати професійно-прикладні навички та вміння, які дозволять офіцерам успішно виконувати службово-бойові завдання.

Аналіз останніх досліджень. Проблемі ППФП присвятила значна кількість науковців: В. Кабачков, С. Полієвський, Л. Пилипей, Р. Раєвський, Р. Римик, В. Фотинюк, С. Халайджі, В. Хомич та інші. Вченими було з'ясовано, що в процесі ППФП у студентів успішно формується комплекс психофізіологічних, особистісних якостей, зумовлених вимогами їхньої майбутньої професійної діяльності.

Проблемні питання ППФП в силових структурах розглядалися в працях Ю. Антошківа, І. Закорко, О. Зарічанського, О. Івлева, Л. Ішичкіної, А. Лушак, І. Маріонди, Ю. Сергієнко, О. Ярмошук. Дослідниками встановлено, що для формування та розвитку професійно значущих психофізичних якостей потрібна спеціалізована фізична підготовка максимально наближена до реальних умов, яка б забезпечила високий рівень психофізичної готовності до ефективних дій в екстремальних умовах.

У ЗС України деякі аспекти ППФП військовослужбовців висвітлені в працях О. Боярчук, О. Гусака, С. Жембровського, В. Красоти, В. Паєвський, О. Петрачкова, О. Піддубного, Ю. Фіногенова, О. Шалепи, О. Шевченко.

Історичний аналіз ППФП проводили Н. Борейко, Н. Орленко, Л. Пилипей, деякі історичні аспекти ППФП військовослужбовців прикордонних військ досліджував С.Н. Нестерович. Однак історичному аналізу ППФП військових керівників достатньої уваги не приділялось.

Мета нашого дослідження – історико-педагогічний аналіз впливу форм та засобів професійно-прикладної фізичної підготовки у процесі вишколу військових керівників в різні епохи розвитку суспільства.

Виклад основного матеріалу. Логіка наукового дослідження вимагає розкриття сутності ППФП та визначення шляхів її удосконалення посилаючись на попередній історичний досвід. Історичний ракурс дозволяє виокремити головне в питанні що аналізується, надавши можливість порівняти його стан в минулому та нинішньому, використовуючи всі цінності, що залишились у часі.

На думку Б.Р. Голощапова, про появу фізичних вправ можливо говорити лише тоді, коли вони відокремлені від трудової діяльності. Вчений зазначає, що заняття фізичною культурою відрізняються від інших видів діяльності перш за все тим, що вони направлені на розвиток наших особистих фізичних кондицій – рухових вмінь, фізичних якостей, функціональних можливостей, а фізична праця своєю метою ставить виготовлення визначеного продукту [1, с. 6].

Так, в первіснообщинний період можна говорити лише про елементарну фізичну культуру, тобто про її зачатки: фізичні вправи виконували виключно прикладну функцію, будучи максимально наближені до трудової діяльності [1, с. 8].

Фізичне виховання в рабовласницький період мало військово-прикладний характер. Так, у давньогрецьких містах Спарті й Афінах гімнастику греки розглядали як основний засіб підготовки до трудової діяльності і військової справи [2, с. 53]. Потреба у фізично здоровому і сильному тілі визначалась також необхідністю політичної боротьби, досягненню успіхів у всіх галузях суспільного життя – військовій справі, політичній кар'єрі, ствердження соціальної ролі особистості в суспільстві [3, с. 35].

Стародавній Рим подарував світу класичну систему військово-фізичної підготовки, яку переймали в різних арміях. В римській армії існувала сувора високоорганізована система навчально-тренувального процесу: фізична підготовленість досягалась головним чином в процесі польових навчань і спеціально організованих заняттях у таборах, де воїнів навчали виконанню тих вправ, прийомів, дій, які застосовувались у бойових діях [4, с. 26].

Увага військовим вправам була настільки великою, що трибуни (військовий начальник когорти) та центуріони (військовий начальник центурії) самі досконало володіли не тільки військовим мистецтвом, всіма видами зброї, але й значну частину часу приділяли фізичному вдосконаленню [1, с. 20].

У Стародавньому Єгипті людей, призначених для військової служби, навчали володінню зброєю, виконувати різні фізичні вправи, які розвивали силу, витривалість, спритність [2, с. 37]. В Єгипті в кінці 4-го тисячоліття до н.е. культивувались в основному біг, боротьба, акробатика, мисливство, фехтування, танці. З бігу і боротьби проводились змагання, в яких брали участь навіть царі і фараони. Всебічна фізична підготовка, сила, спритність, витривалість мали суттєве значення у боротьбі за владу [3, с. 29].

В розвитку фізичної культури у Стародавньому Китаї в 3–2-му тисячолітті до н. е. суттєве значення мала військова справа, культові обряди в середовищі заможних людей, володіючих владою або які прагнули її захопити. В основу військово-фізичної підготовки в Стародавньому Китаї лягли мисливство, стрільба з лука, метання спису і рукопашна схватка. У 2698 році до н.е. була написана книга “Кунфу”, в якій вперше систематизовані розповсюджені серед народу різні вправи лікувальної гімнастики, знеболюючого масажу, ритуальних та бойових танців [4, с. 15].

Найбільший вплив на розвиток виховання, освіти і педагогічної думки в Стародавньому Китаї зробив Конфуцій (552-479 р. до н.е.). У програму морального, розумового, естетичного, фізичного розвитку “благородних мужів” Конфуцій включав навчання “шести мистецтв”: мораль, письмо, рахунок, музика, стрільба з лука, управління кіньми [2, с. 47–48].

Таким чином, починаючи з рабовласницьких часів і до кінця XIX – середини XX століття, фізичне виховання військових керівників мало військово-прикладний характер.

У період Середньовіччя держави змушені були піклуватися про військово-фізичну підготовку феодалів. Яскравий приклад цьому – лицарська система військово-фізичного виховання. Лицарі були основою армії в середньовічних державах Західної Європи, вони уявляли собою замкнену феодальну військову касту. Важке озброєння (меч, спис, шолом, палиця), необхідність впевнено володіти списом у бою вимагало хорошої фізичної підготовки і розвитку всіх фізичних якостей [5, с. 91].

Слід зазначити, що в Київській Русі зразками таких лицарів був Святослав Ігорович, Володимир Мономах, Данило Галицький й інші визначні князі та полководці. Київська Русь через свою воєнну силу мала славу у всій Європі. Княжий двір у Києві провідували найславніші західні лицарі [6, с. 36–37].

Отже, у процесі підготовки феодалів-воєначальників основна увага приділялась воєнно-фізичній підготовці, яка на той час не мала систематичного характеру. Військове навчання та виховання від покоління до покоління передавалось переважно усним або показовим методами.

Епоха Відродження чудова тим, що в її умовах формувався інтерес до організованої системи фізичного виховання в педагогіці. Найбільш відомими дидактики, мислителями, які займались питанням фізичного виховання стали П'єтро Паоло Верджера, Гваріно де Верона. Думки про фізичне виховання викладали Енеа Сільвіо Пікколоміні, Джакопо Садолетті, Ієронім Меркуріаліс, Франсуа Рабле, Томмазо Кампанелла, Томас Мор [7, с. 27].

Епоха Ренесансу породила нові прогресивні гуманістичні ідеї в педагогіці в загалі, і в сфері фізичного виховання, зокрема. Один з видатних педагогів і носіїв цих ідей був великий чеський педагог Ян Амос Коменський – прихильник всезагального навчання і виховання, органічною частиною якого він рахував фізичне виховання [3, с. 65]. Велику увагу вчений приділяв формуванню системи фізичних вправ. Серед рухливих ігор виділяв корисні які доповнював військовою підготовкою – бігом, стрибками, боротьбою, плаванням, попаданням списом у кільце [4, с. 43].

Таким чином, представники середньовіччя визнавали великий вплив фізичного виховання на професійну та військову діяльність людини.

Поява вогнепальної зброї привела до створення постійних армій з централізованим управлінням. Провідну роль у розвитку фізичного виховання, створення національних систем фізичного виховання на той час мали Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Н.І. Новіков, І.Г. Песталоцци, Г. Фіт, І Гутс-Мутс, Ф. Нахтегаль, Ф. Аморос, Ф. Ян, А. Шписс, П. Лінг. Так, О. Винничук вважає, що виникнення національних систем фізичного виховання було зумовлено особливостями фізичної підготовки армій [8].

У козацьку добу військово виховання було важливим чинником в системі підготовки військових керівників козацького війська. У Запорізькій Січі після закінчення навчання майбутні військові керівники у сотнях та полках одержували систематичне фізичне, моральне, естетичне, трудове загартування. Найбільш видатними козацькими гетьманами були П. Сагайдачний, Б. Хмельницький, І. Мазепа.

У Росії, до складу якої входила значна частина України, початок професійної військової освіти поклав Петро І. За відсутності військових навчальних закладів, найбільш підготовлених юнаків відправляли на навчання за кордон. Під час навчання вони мали можливість перейняти особливості військово-фізичної підготовки провідних армій того часу.

Система підготовки офіцерських кадрів була вдосконалена видатними полководцями та теоретиками військової справи – П.А. Румянцевим, О.В. Суворовим, Ф.Ф. Ушаковим, М.І. Кутузовим. Видатний військовий педагог другої половини XVIII століття А.В. Суворов був впевнений у великій значимості фізичних вправ для зміцнення здоров'я і збереження працездатності організму. Він створив систему індивідуальної гімнастики і загартовування, яка була першою в світі системою такого роду, приблизно на століття випередивши виникнення подібних систем у Європі [3, с. 77–78].

Видатний флотоводець XVIII століття Ф.Ф. Ушаков в процесі бойового навчання основну увагу приділяв удосконаленню прикладних фізичних якостей, виробленню необхідних навичок, ініціативності та вмінню взаємодіяти. Засобами фізичної підготовки на флоті були: гребля, проходження під парусом, біг по вантам і реям [3, с. 79].

Важливе значення для поліпшення якості підготовки військових фахівців, розгортання наукових досліджень в галузі фізичного вдосконалення військовослужбовців мала наукова, організаторська, викладацька та публіцистична діяльність М.І. Драгомирова, П.Ф. Лесгафта і О.Д. Бутовського [9, с. 17].

Будучи прихильником і послідовником А.В. Суворова, М.І. Драгомиров велику увагу приділяв військово-фізичній підготовці військ, метою якої він вважав відпрацювання військово-прикладних навичок, розвиток витривалості, спритності і рухливості солдат і офіцерів. З цією метою були створені “військово-гімнастичні курси”, головним завданням яких було ведення занять з гімнастики. Завдяки роботі “військово-гімнастичних курсів” фізична підготовка з 1856 року була введена як окремий предмет бойової підготовки для офіцерів і нижніх чинів. Тривалість щоденних занять була від 30 хвилин до 1 години [3, с. 86–87].

П.Ф. Лесгафт у 1877–1885 рр. брав безпосередню участь в організації військово-фізкультурних шкіл і курсів для офіцерів кадетських корпусів, військ

Гвардії і Петербурзького військового округу, а в подальшому читав для них теоретичний курс з фізичної підготовки [9, с. 17]. В оцінці фізичних вправ педагог виходив із досконалої правильної передумови про те, що фізичні вправи готують до більш доцільного і швидкого засвоєння військових прийомів, які забезпечать простоту, енергійність і спритність новобранців [3, с. 89–90].

Наш співвітчизник генерал О.Д. Бутовський, засновник наукової системи фізкультурної освіти військовослужбовців, видатний діяч в галузі історії, теорії і методики фізичного виховання, був відображенням прогресивних поглядів на фізичну підготовку військ і написав більше 70 праць. Він розробляв керівні документи, програми, керував створеними ним курсами офіцерів-вихователів з фізичної підготовки, викладав курс історії, теорії та методики фізичних вправ [9, с. 18].

Таким чином, у XVIII – початку XX століттях відбувалися значні зрушення у теоретичному обґрунтуванні військово-прикладної фізичної підготовки військових керівників. Створювалися вищі військові навчальні заклади, з'являлися перші методичні напрацювання з проведення фізичної підготовки у військах та вищих військових закладах.

Новий етап в організації фізичної підготовки керівного складу починається зі створення в 1918 р Робітничо-Селянської Червоної Армії. Помітними віхами у вдосконаленні фізичної підготовки військових керівників були Настанови (Керівництва) 1924, 1930, 1937-1939, 1948, 1954, 1959, 1966, 1978, 1987 років.

У керівництві 1924 року значна увага приділялась військово-прикладним аспектам фізичної підготовки. Вони були відображені в групах фізичних вправ: плавання, ходьба і біг на лижах, володіння холодною зброєю, способи захисту і нападу без зброї. Крім цього, в керівництві був тісний взаємозв'язок теорії і практики [10, с. 80].

У керівництві 1930 року відводиться цілий розділ прикладним аспектам фізичної підготовки. Вперше відображено елементи спеціально спрямованої фізичної підготовки “специальная физическая тренировка кавалериста, артилериста, сапера, связиста, броневика и бойцов других специальностей проводится соответственно задачам и особенностям службы каждого рода войск ...” [10, с. 84].

У курсі 1937 року значна увага приділяється прикладній фізичній підготовці керівного складу, особливо в рукопашній підготовці: “начальствующий состав должен знать приемы комплекса в такой степени, чтобы уметь не только организовать и методически правильно проводить обучение бойцов, но и свободно пользоваться приемами для личной самозащиты” [10, с. 87].

Важливим подальшим кроком в організації фізичної підготовки військових керівників була настанова 1938 року, в якій були окремо прописані зміст і форми фізичної підготовки для “командного и начальствующего состава”: ранкова фізична зарядка; фізичні вправи в перервах між заняттями; обов'язкові уроки фізичної підготовки в спеціальні години відведенні в навчальному плані; тренування на стройових, тактичних і спеціальних заняттях; спортивно-масова робота [11, с. 12].

З початком Другої Світової війни в “Руководстве по физической подготовке в запасных частях красной армии” від 14 листопада 1941 року значна увага приділялась вправам прикладного характеру. Всі форми фізичної підготовки

були наповненні елементами рукопашного бою та подоланням перешкод [10, с. 111].

Досвід Великої Вітчизняної війни став чималим джерелом для подальшого вдосконалення засобів, форм і методів фізичної підготовки військовослужбовців. Результатами цього стали настанови з фізичної підготовки (далі – НФП) 1948, 1954 років, в яких значна увага приділялась прикладним розділам: рукопашному бою, подоланню перешкод, прикладному плаванню, лижній підготовці, марш-кидкам. Щодо керівної офіцерської ланки, то в НФП – 48 зазначено, що “физическая подготовка офицеров проводится на отдельных офицерских занятиях и путем самостоятельного выполнения индивидуального задания” [10, с. 162].

В наступному НФП – 54 вперше сплановано кількість годин на заняття: “в частях, штабах, управлениях и учреждениях учебные занятия по физической подготовке с офицерами проводятся в служебное время не реже двух раз в неделю (всего не более 4 часов в неделю)” [12, с. 15].

Суттєве значення в організації ППФП військових керівників було розроблення НФП – 66. У відповідності з ним визначалась кількість годин на навчальні заняття слухачів у ВВНЗ та розвиток професійно важливих якостей та прикладних навичок необхідних в успішній професійній діяльності [13]. Практично без змін зміст фізичної підготовки слухачів ВВНЗ дійшов до нашого часу.

За останнє десятиліття зросла актуальність проблеми ППФП в Збройних силах: дослідження щодо підготовки жінок-військовослужбовців (Шалепа О.Г., 2003; Боярчук О.М., 2010), військовослужбовців служби за контрактом (Петрачков О.В., 2012), майбутніх офіцерів у ВВНЗ (Піддубний О.Г., 2003; Шевченко О.О., 2010; Гусак О.Д., 2012).

Таким чином, узагальнюючи результати історико-педагогічного аналізу проблеми професійно-прикладної фізичної підготовки військових керівників у науковій літературі, ми дійшли **висновку**, що кожна епоха вносила зміни у систему підготовки військових керівників. Однак, незмінним залишалось застосування різних форм та засобів фізичної підготовки, незважаючи на швидкоплинний розвиток науки і техніки та зміну соціально-політичних та економічних устоїв.

Перспективи подальших досліджень є визначення сутності, змісту і основних функцій професійно-прикладної фізичної підготовки майбутніх магістрів військового управління.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Голощатов Б.Р.* История физической культуры и спорта: [учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений] / Б.Р. Голощатов / – М.: Издательский центр “Академия”, 2001. — 312 с.
2. История педагогики. Часть 1. От зарождения воспитания в первобытном обществе до середины XVII в.: [учеб. пособие для педагогических университетов] / Под ред. академика РАО А.И. Пискунова / – М.: ТЦ “Сфера”, 1997. – 192 с.
3. *Выдрин В.М.* История и методология науки о физической культуре: [учебно-методическое пособие] / В.М. Выдрин. СПбГУФК им. П.Ф. Лесгафта. – СПб.: 2006. – 151 с.
4. *Пельменев В.К.* История физической культуры: [учеб. пособие] / В.К. Пельменев, Е.В. Конева. – Калининград: КГУ, 2000. – 186 с.
5. *Кун Л.* Всеобщая история физической культуры и спорта / Л. Кун. – М.: Радуга, 1982. – 400 с.

6. Крип'якевич І., Гнатевич Б., Стефанів З. Історія українського війська / І. Крип'якевич, Б. Гнатевич, З. Стефанів. – Л.: Світ, 1992. – 702 с.
7. Гайл В.В. Краткая история физической культуры и спорта: [электронное учеб. пособие] / В.В. Гайл. – Екатеринбург : ГОУ ВПО УГТУ, 2006. – 72 с.
8. Винничук О. Историко-педагогичні аспекти розвитку фізичної культури / О. Винничук. – Тернопіль: Астон, 2001. – 404 с.
9. Теория и организация физической подготовки войск: [учеб. для курсантов и слушателей ин-та] / под ред. В.В. Миронова – С-Пб., 2006. – 594 с.
10. Хрестоматия по истории физической подготовки войск: [учеб. пособие] / под ред. А.С. Булатова. – Л.: ВДКИФК, 1974. – 193 с.
11. Наставление по физической подготовки Сухопутных войск РККА (НФП – 38). М.: Воениздат, 1938. – 240 с.
12. Наставление по физической подготовке Советской Армии и Военно-Морских Сил (НФП – 54). – М.: Воениздат, 1954. – 348 с.
13. Наставление по физической подготовки Вооруженных Сил СССР (НФП – 66). – М.: Воениздат, 1966. – 352 с.

Н.Б. Вербин, майор
Национальный университет обороны Украины
имени Ивана Черняховского

ИСТОРИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПРОБЛЕМЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПРИКЛАДНОЙ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ ВОЕННЫХ РУКОВОДИТЕЛЕЙ

В статье проведен историко-педагогический анализ возникновения, развития и современного состояния профессионально-прикладной физической подготовки военных руководителей, которая в разные времена обрела различные формы и способы в зависимости от исторических, социальных и политических условий. Осуществлен теоретический анализ педагогической мысли выдающихся ученых, по проблеме военно-прикладной физической подготовке военных руководителей в разные эпохи развития общества. Определены особенности становления и развития прикладных физических упражнений офицеров органов военного управления о служебно-боевой деятельности в руководящих документах и научно-методической литературе.

Ключевые слова: военные руководители, военно-физическая подготовка, исторический подход, офицеры, профессионально-прикладная физическая подготовка.

N. Verbin, major
National defense university of Ukraine named after
Ivan Chernyakhovskiy

HISTORICAL PEDAGOGICAL ANALYSIS OF MILITARY CHIEFS PROFESSIONAL APPLIED PHYSICAL TRAINING PROBLEMS

The article deals with the historical pedagogical analysis of military professional applied training emergence, development and present state, which at different times obtained different forms and means depending on historical, social and political circumstances. The theoretical analysis of well known authors' pedagogical insight concerning the problem of military chiefs applied physical training at different period of society development are given. Features of military authority agencies officers applied physical exercises formation and development during service combat activity, which are defined in guideline documents and scientific methodical literature are given.

Key words: military chiefs, military physical training, historical approach, officers, professional applied physical training.